

Gáspár Csaba László

Az akaratról

■ „Ma már nem jelenthetjük ki egykönnyen, hogy egy egyenes járású, tüzet használó, és kőből szakócat készítő élőlény már ember. Csak akkor ember, ha gondolkodva, nyelvi és szabadon szembeállítja magát és kérdéssé teszi a világnak és egzisztenciájának egészét, még ha tanácstalanul elnémul is *ettől* az egyetlen és totális kérdéstől. Így hát az is elképzelhető talán, hogy valamilyen kollektív halállal elpusztul az emberiség, miközben technikai-racionális lényként biológiailag továbbra is fennmarad, és hallatlanul leleményes állatok természetállamává változik át.”¹

1.

Ember és természet kapcsolatát, az ember viszonyát a természethez a történelem folyamán egyre inkább az ember határozta meg. A földművestől a fogyasztói társadalomig tartó folyamatban fokozatosan az ő kezébe került a kezdeményezés. A történet *előterében* az ész és az értelem vitte a főszerepet, és az emberi megismerés gazdagodását, a természetre vonatkozó ismeretek gyarapodását és a tudás bővülését köszönhetjük nekik. Segítségükkel fokozatosan birtokba vettük a természetet, és – mint büszkén hangoztattuk – az uralmunk alá hajtottuk. Ám a történet *erőterében*, a kísérletező értelem és hódító ész árnyékában rejtőzött az igazi szereplő, a szürke eminenciás, és csak mára lépett elő a takarásból egyre leplezetlenebbül és már-már hisztérikusan: ez az ember akarata. Valójában az akarat hódította meg és győzte le a természetet. Csakegyet nem sikerült legyőznie és uralma alá vonnia: önmagát. Egyre szenvedélyesebb lett, és katasztrófával fenyeget, hacsak...

De hát mi ez az oly hatalmas művekre képes akarat, ami bennünk rejlik, amivel annyira azonosak vagyunk – és ami a vesztünket okozhatja?

2.

Bizonyára nem keltek nagy feltűnést azzal a megállapítással, hogy válságban vagyunk. E negatív és

nyomasztó jelenség annyira nyilvánvaló, hogy már szinte el is feledkezünk róla, és hajlamosak vagyunk normálisnak tekinteni. Valóban: a válság az emberiség rendes állapota, mert azóta, hogy kilépett a természeti lét rendezettségéből, minek folytán saját maga kénytelen meghatározni életének a testi létét meghaladó dimenzióját, az így létrejött történeti folyamat úgy is felfogható, mint a természeti kötelék elszakítása okozta krízis leküzdésére irányuló, válságokkal terhes, mindmáig tartó igyekezet. A mintegy tizenötezer évvel ezelőtt lezajlott neolitikus forradalom, az áttérés a vadászó-gyűjtögető életmódról a letelepedett-földművelő életformára, az evolúciobiológus Jared Diamond szerint az emberiség legnagyobb hibája volt. A velünk született emóciók, reakciók és preferenciák a szavannán folytatott vadászó-gyűjtögető életforma során alakultak ki, és rögzültek biológiai organizmusunk minden rétegében és ízében, a gének mélyszerkezetétől bőrünk külső hámrétegéig. Egyszerűen szabályozták a kis létszámú csoport belső viszonyait és külső kapcsolatát a természeti környezettel. A letelepedéssel mindez megváltozott. A vadon élő állatok háziasításával a kórokozók is megjelentek, és járványos betegségek ütötték fel a fejüket az emberi közösségekben. Ennél súlyosabb, nehezebben leküzdhető, mert belülről fakadó konfliktus a tulajdonviszonyok kialakulása nyomán előálló társadalmi tagozódás, ami mindmáig állandó nyugtalanság és erőszak forrása. Azóta az ember nem a természetben él, hanem abban a közegben, amelyet maga hozott létre, abból a szükségből és kénytelenségből, hogy *valahol és valahogyan* legyen: ez a kultúra.

3.

A természet alapjai meg vannak határozva, fennállását és működését biztos törvények szabályozzák, és érvényesülnek a természetet alkotó, rendkívül változatos lények életének minden mozzanatában, a keletkezéstől

a pusztulásig. A természet szabályozott végesség, véges létezők rendezett létmódja. És hogyan állunk a kultúrával? Ha a kultúra a természetből kilépett ember műve, maga alkotta élettere, akkor az ember erejét tükrözi – de mire képes ez a teremtő erő? A kultúrának mint reális fennállásnak nyilvánvalóan van valamiféle rendje. Kérdés azonban, hogy ez a rend a kultúra embertől független, immanens törvényszerűsége, amihez az ember önként alkalmazkodik, és így tesz szert szabadságra – tudniillik a természettől való szabadságra –, vagy az ember önkényes rendje, amit szabadon magára alkalmaz. A kultúrából részesedve meghaladja ugyan a természeti kötöttséget – és ezt a meghaladást nevezhetjük szabadságnak is –, de vajon nem haladja-e meg a kultúra szabályrendszerét is? Rend szülte szabadság vagy szabadság szülte rend? Az igazi kérdés persze, mint látni fogjuk, az, hogy képes-e az ember szabad lenni – önmagától, és szabadon behelyezkedni egy olyan erőterbe, amelynek felhajtóerejére bízva magát, véges lényként elnyerheti az igazi szabadságát.

A kultúra mint szabadság és rend dialektikus mibenlétének kérdését két módon válaszolhatjuk meg. Az egyik Hegel filozófiájához köthető, és röviden így foglalható össze: mint minden valóságnak, a szellemnek és a kultúrának is vannak törvényei. Ugyanakkor a kultúra az ember szabad alkotásának, az ember önszabályozásának mutatkozik. Hegel szerint azonban az ember nem törvényteremtő, hanem törvénykereső és -találó,² az öntörvényadás csupán rátalálás a szellem saját törvényeire, így a kultúra a szellem törvényeinek a szükségszerű, fokozatos önmegvalósulása, ami az ember keresgélő-próbálkozó történelmi kísérletezésének a folyamatában jut érvényre lépésről lépésre, egyszerre szabadon és szükségszerűen. Az Ész csele: az ember gondolhatja – sőt, gondolnia kell –, hogy szabadon alkot törvényt, jogot, művészetet, ám valójában mindez a szellem műve és a szellem szabadsága. A természeti kötöttségtől megszabadult – más megfogalmazásban: a természet védettségéből kilökődött – ember a szellem szabadságába helyeztetett. Szabadon alkot ugyan, de sikereset, maradandót és igazat csak akkor képes létrehozni, ha az észszerű, amennyiben a szellem törvényeihez igazodik. Ennek, vagyis az észszerű tevékenység szükségszerűségének a belátása az ember valódi szabadsága: a szellem ajándéka, egyben a megértés nyugalma és a lélek békéje.

Végességünk jele, hogy mindenképpen csak valamely előzetes – *a priori* – rend(szer) keretei között tudunk létezni. Az egyikből csak úgy tudunk kilépni, hogy

átlépünk egy másikba. Ez a szellem valóságot alkotó kontinuitása miatt lehetséges. A két rendszer végső soron a szellem önmegvalósító folyamatának két szakasza, illetve állapota. A természetből való kilépés észszerű, mégpedig az észszerűség teljes értelmében, mert szükségszerű, amennyiben az ész követelménye, hogy az ember kilépjen a természeti kötöttségből a szellem mint kultúra szabad építésébe, és ott folytatódjék általa a szellem önmegvalósító folyamata, egészen az abszolút szellemig.

A másik elgondolás szintén abból indul ki, hogy a kultúrának vannak szabályai, törvényei, de azok nem eleve rögzítettek, hanem az emberi akarat függvényei. A kultúra lényegében az emberi akarat műve, ezért az ember megnyilvánulása. Mivel azonban az ember autodidakta teremtő,³ ezért történelmi folyamatban kísérletezi ki, építi fel kultúráját, s ezzel valósítja meg önmagát.

Ez az út nemcsak hosszú és bonyolult, de veszélyes is.

**Barabás
Benedek:
Kaptár
2018**

A természettől való megszabadulás kétarcú: a ki-szabadulás olykor átcsap el-szabadulásba, amikor az ember olyan erők sodrásába kerül, amelyeket nem képes szabályozni. Ezen erők között azok a legveszélyesebbek, amelyek nem kívülről támadnak rá (mint például a természeti katasztrófák), hanem belülről, önmaga feltáratlan mélységeiből törnek föl. Kulturális múltunk, jelenünk és vélhetően jövőnk keserű tapasztalata szerint azokkal az erőkkel szemben vagyunk a legvédtelenebbek, amelyekkel azonosak vagyunk.

Ez a tapasztalat alapjaiban rendíti meg az egész hegeli konstrukciót. Az ember nemcsak ész, hanem akarat is. Ezért egészen másképp is rekonstruálható az emberiség történelme. Nem az ész győzedelmes eposzaként, hanem az emberi létezés viharos drámájaként. E dráma főszereplője nem az ész; sem az abszolút szellemé, még kevésbé az emberé, hanem az akarat, mégpedig az emberi akarat. Az ész nem lehet drámai hős, mert mindig csak tud, ez a tudás tölti el és hordozza, és

Kecső Kristóf:
Szélpenge
2019

ennek örök jelenében él. Klasszikus megfogalmazása az arisztotelészi önmagát gondoló gondolkodás, az autarkia és autonómia szenvedélytelen boldogsága. A valódi drámai hőst nem a tudás vezérli, hanem az akarat tüzei, sőt az akaratának tárgyát és tartalmát is legfőképpen akarja, semmint tudja-ismeri; majd csak akkor fogja megismerni, amikor megvalósította, és akkor fogja felismerni az értelem segítségével, hogy mit is akart volt valójában. Hogy észszerű-e az, ami így előállt, az nem az akarás születésének fázisában dől el, amikor a legtisztább formájában akarat az akarat – és annyira erős, hogy eszközként az észt is a szolgálatába tudja állítani mint instrumentális észt –, hanem a megvalósulás után, amikor az akart dolog, tett, esemény kihelyeztetik az életbe, a világba, és az ész – ha képes kiszabadulni az akarat zsarnokságából – megítéli, hogy az eredmény valóságos-e, azaz kompatibilis-e a valósággal, más szóval nem csupán reális, tényleges, hanem *igaz* is.

4.

Az újkor az emberi akarat diadalmenete, amit beragyog a tudomány diadala. E páratlan fejlemény alapja a voluntarizmus és a racionalizmus szövetsége, melynek eredményeként az ember fokozatosan létrehozott egy mesterséges világot. A természet ugyan rendezett létforma, de az ember életével érintkező dimenziója az ember számára ténylegesen kiszámíthatatlan. Ezzel szemben a maga alkotta mesterséges világot kiszámíthatónak és áttekinthetőnek vélte és remélte. Mára azonban egyre világosabban látja, hogy bele is bonyolódhat saját alkotásába, sőt el is merülhet benne, és foglyává válhat, mert nem tud uralkodni rajta. Ha pedig a rendszer állandó finomításával igyekszik felülkerekedni ezen az állapoton, csak még inkább kiszolgáltatja magát. A homo technicus nyomasztó tapasztalata, hogy egyre kiterjedtebb és hatékonyabb tevékenységével nem csupán hat-alkot-gyarapít, hanem újabb és újabb problémákat okoz, amelyeket további közbeavatkozással lehet kiküszöbölni, ám ezek sem mentesek negatív kísérőjelenségektől, amelyek újfent módosításokkal háríthatók el... ideig-óráig.

A modern ember a tudomány és technika segítségével egy új realitást teremtett, amelyről úgy véli, ismeri, hiszen ő alkotta meg. Valójában azonban saját műve mint másodlagos realitás (reálszimbóluma a „város”) leválik róla, és ismeretlenként áll előtte. Ez újfent jele végességünknek: még saját művünket sem ismerjük alaposan és birtokoljuk könnyedén. Miért? Azért, mert a „van” megállapítása az időben élő ember számára

időbeni folyamat, egy dolog lényege, szubsztanciája csak hosszabb idő alatt mutatkozik meg. Így az ember saját alkotásai csak idővel tárják fel létüket, azt, hogy mik is valójában; megalkotásuk pillanatában még nem ismerjük őket, hiszen még nem léteztek önmagukként. Az ész konstrukcióit ki kell eresztetni az ész területéről, bele kell állítani az eleven életbe és a valóságba, ám ott a valóság erői alakítják-formálják, és ezzel elhagyják az ész tervezőasztalán megszerkesztett mivoltukat. Az újkori technika veszélye abban áll, hogy az ember nem azt teremti meg, amit ismer, hanem csak az előállítás után kezdi megismerni saját teremtményét, amely addigra esetleg önállósodik.

Agere sequitur esse – értelemszerűen: valamely létező aktivitása (működése) a létező természetéből (lényegéből) következik, amit a létezése folyamán nyilvánít ki. A technikai szerkezet a működésre (agere) van tervezve; a működés azonban nem azonos a szerkezet teljes létével (esse). A létehez hozzátartozik mindaz, ami a működésével és létezésével kapcsolatos: a megtervező mérnöktől kezdve a működtetésről gondoskodó emberek életéig, a működést hordozó társadalom valóságától egészen a gép teljes leállításáig és megsemmisítéséig.⁴ Nem elég valamit a működésének optimumára megtervezni, hanem – a gondja viselésének, vagyis a gondviselésnek megfelelően – teljes élettartamával számolni kell, mindvégig ügyelni kell rá. Képesek vagyunk erre? Aligha. A működést is csak többé-kevésbé ismerjük, azt a létvalóságot, amit a működő gépek létrehozhatnak, mindazt a változást, amit a természet világában, folyamataiban, állagában, az ember egyéni és társadalmi életében előidéznek rövidebb és hosszabb távon – mindezt alig vagy egyáltalán nem ismerjük. Hogyan merünk akkor egyáltalán gépeket mint létet változtató szerkezeteket megalkotni? Ma már nem kéziszerszámokról van szó, amit az ember még kézben tarthatott fizikai és átvitt értelemben egyaránt, átlátható működésének következményeit, mivel azok olyan sugarúak voltak, melyet az ember képes volt belátni. A mai műszaki világot – mert már nem egyszerű, elszigetelten dolgozó egyedi gépekről van szó, hanem gépek és műszaki szerkezetek összefüggő rendszeréről, egész birodalmáról – már nem képes átlátni. Kezdetben az ember beépítette életébe a gépeket, kezelte őket, használta és uralta. Ma a gép és a technika építi magába az embert, aki technikusként szolgálja a rendszert. A természet megbízhatóságával ellentétben a technika rendkívüli figyelmet igényel. Az emberi tevékenység a természet gondozásáról áttevődik a technika

kezelésére (építésére, karbantartására, gondozására). Hogy a technika megkönnyíti az életet? Először is, mi alapján állítjuk, hogy a technika előtt nehéz volt és most könnyű? Mennyivel könnyebb a technika karbantartása, mint a természet megművelése?

Modern civilizációnkkal a technika fokozatosan „természet”-té válik. Filozófiai értelemben a természet szubsztanciális létmód: eleve adott, elvileg megismerhető, önmagában létező objektum. Mivel a technika az ember által előállított létező, ezért azt gondolhatnánk, hogy az ember bármikor közbeavatkozhat, nem hagyja szubsztanciává szilárdulni, vele szemben tornyosuló objektummá, tárggyá válni, hanem tetszése szerint változtathat rajta. Valójában azonban az ember véges-ségének egyik jegyeként az általa létrehozott mű önálló valóságra tesz szert, szubsztancializálódik: az emberrel szemben álló entitássá szilárdul. Bármennyire is különös, akkor a legveszélyesebb, ha hibátlanul működik, mert ekkor mintegy észrevétlenül láncolja magához az embert. A technika reflektálatlanul gyarapodó létereje valódi veszélyt jelent, mégpedig az ember létszerkezetének sajátossága miatt. Az ember, nem lévén előzetesen adott szubsztanciális természete, hanem egzisztenciájába különböző szubsztanciális természeteket vehet fel az állattól az istenig, kiszolgáltatja magát a létezőben gyarapodó technikának, és a technika által sugallt természetet, a technika használatához igazodó természetet vesz fel: „*homo technicus*”-szá válik.

Vajon ki lehet-e lépni ebből az öngerjesztő-önemésztő folyamatból? A mai emberiség előtt álló kérdés, hogy képes-e megállni, és újra felmérni természeti kapcsolódását, új szemmel, nem a természetből kilépő, hanem a természettel együttélő – és csak együtt élő – ember szemével nézni a természetet – hiszen, ha kilép is belőle, el nem hagyja –, új életformát kialakítva, amely nem a természetten akar uralkodni, hanem *önmagán*.

5.

Most érkezett el igazán az ész ideje, az értelemé, amely képes fegyelmezően és irányítón hatni az akaratra. Az emberi akarat nem biológiai program, nem a gének zsarnoki uralma, hanem maga is a szellem része, csakúgy, mint az ész. Ezért képes az ember változni és változtatni saját magán. Változni és változtatni az állat is képes, ezt nevezzük evolúciónak. Ám a természeti evolúció egyrészt rendkívül lassú, másrészt biológiai síkon zajlik, és természeti entitást eredményez. Az emberiség mai helyzetében viszont gyors – nagyon gyors! – cselekvésre van szükség, és nem új emberfaj biológiai kikísérletezésével és kitenyész-

tésével, hanem „kulturális evolúcióval”, a jelenlegi ember belső megváltozásával. Ez ugyanis egyrészt kéznél van, másrészt képes is erre, mert önvezérlő, szabad szellemi lény: van értelme, amivel észleli és felméri a változás szükségességét, és van akarata, amellyel végrehajtja. Az értelem és az akarat a szabadság két pillére.

A szabadság azonban a legkomolyabb és legsúlyosabb feladat, és mint az *akarathat* a szabadsága mindenkélettől a következő kérdés elé állítja az embert: mit akar tulajdonképpen. A kérdés elsöre banális, ezért banális válaszokra csábít: például arra, hogy boldogságot. Ám világos, hogy a boldogság meghatározásának kísérlete végtelen vándorlásra kényszerít, hiszen koronként és egyéneként mást és mást tekintettek és tekintenek boldogságnak az evilági érzéki gyönyöröktől az örök túlvilági üdvösségig, hogy csak a két szélső pólust említsem.

A kérdés látszólagos banalitása tüstént szertefoszlik, mihelyt átalakul a következő formába: „mit akarhatok egyáltalán”?

Immanuel Kant körültekintően és intellektuális alapossággal fogalmazta meg ezt a kérdést. Három részre osztotta: mit tudhatok? – mit kell tennem? – mit szabad remélnem? Az első a tudás lehetőségére, bizonyosságára, valamint a tudhatóság határára irányul, a második a szabad és felelős emberi cselekvés immanens törvényeire, vagyis az autonóm erkölcsre, a harmadik az ember jövőjére, aminek megválaszolása Kant szerint a vallásra tartozik.

Technikai civilizációba hajló-hanyatló kultúránknak jelenlegi helyzetében a kanti kérdések értelmes taglalását megelőzően van egy előkészítő és egyre sürgetőbb feladata: felkelteni a szóban forgó kérdés iránti érzékenységet és a felelős válasz igényességét. Miért van erre szükség? Vajon az ember nem szembesül-e mindig azonos módon e kérdésekkel? Nos, nem! Egyrészt történeti létezőként az azonos kérdéseket mindig másképpen válaszolja meg, mindig az adott kor szellemi horizontjában – illetve a válaszokkal korszakot alkotva. Másrészt – és a jelenben ez a lényeges – nemcsak a válaszok különbözőek, hanem a kérdés is különböző: nem a megfogalmazás nyelvi alakjában, hanem relevanciájában, súlyában és jelentőségében. Manapság például könnyen oldódik fel a boldogságra utaló banalitásban, ami valójában a kérdés elodázásával egyenértékű. Pedig soha nem volt olyan aktuális, mint korunkban.

A kanti kérdések és a rájuk adott válaszok történelmi útját figyelve a kettő arányának a kérdés irányába mutató fokozatos eltolódását figyelhetjük meg. Az európai szellemi történet folyamatában kezdetben a válasz elébe sietett a kérdésnek. A kérdést eleve megelőzte a válasz

az isteni elrendelés, a hagyomány rendelkezésének formájában. Maga a kérdés csak az újkorra szabadult ki a jelentős és súlyos válaszok tekintélye, parancsoló potenciálja alól. Fokozatosan fordult el a korábbi válaszoktól, napjainkra pedig teljes súlyával és terjedelmével áll előttünk, elfedve-elnémítva az összes eddigi választ, melyek immár a filológiai tudás mélyére süllyedve tengetik becses, de hatástalan bibliotéka-életüket. Így most tisztán áll előttünk, és most értjük csak igazán és teljes horderejében a kérdést: mit akar az ember? Öröme azonban aligha van okunk, mert ugyanakkor most vagyunk a legkevésbé abban az intellektuális állapotban, hogy meg tudjuk válaszolni. Hiába áll ugyanis előttünk tisztán, nem feltétlenül halljuk ki belőle a benne rejlő figyelmeztetést. Ennek jele az is, hogy banálisnak gondoljuk, és henye válasszal intézzük el.

A kérdezést tanulni kell. Az tanult meg kérdezni, aki tudja, mit lehet értelmesen kérdezni, hová kell fordulni a kérdéssel, honnan lehet feleletet remélni, hol található az autentikus és megbízható válaszadók, és mitől hiteles egy-egy válasz. Továbbá azt is tudja, milyen és mennyi lelki-szellemi munka – ne finomkodjunk: gyötrődés! – kell a felkínált válaszok mérlegelésére és megértésére. Ezért bizonyos mértékig jelentősebb a kérdezést megelőző szakasz, mint a felelet utáni, mert az előzőben dől el a legfontosabb: a válaszok fogadtatása és sorsa a kérdezőben.

Míg korábban születésétől fogva öltöztette fel értelmességgel az embert a válaszokkal szolgáló kultúra, addig most gyerekként, felnőttként is mezítelenül állunk egy olyan létezésben, amelyből kiüzetett minden lehetséges külső értelmesség-kínálat. A pőrére vetköztetett ember pedig bármiféle rongy választ elfogad, csak hogy ne vacogjon a végesség fagyos közömbösségében.

Az ősi kultúrák bizonyára tudták – még ha nem is reflektáltak rá –, hogy a kultúra értelmesség-opciójával kezdettől, azaz gyerekkorától fogva körül kell venni, mintegy be kell bugyolálni az embert, mert az értelmesség neveléssel felrakott rétegei képezik a majdani kérdezős alanyát. Ha ugyanis nem az előzetes felelet teremti meg a maga kérdezőjét, akkor a kérdező híján lesz azoknak a finom receptoroknak, amelyek képesek meghallani a feleletet. Bármennyire különösen is hangzik, valamiként már mindig rendelkezni kell a válasszal, hogy a kérdés ne a teljes és végzetes rezignációba taszítsa az embert. Az értelmesség-felelet nem valami ésszel – kivált nem a heves társadalmi interakciókban rövid reakcióidőre kondicionált posztoló és kommentelő modern, közönséges *éztelenség* – azonnal belátható állítás, hanem az elfo-

gadas és befogadás hosszas munkáját igényli, mert nem annyira érteni, mint inkább élni kell. Emmanuel Lévinas a prófétai elhivatás kapcsán jegyzi meg, hogy a hívás az engedelmes követésben észlelődik. A hívás a válaszban hallatszik, a kérdés a feleletben artikulálódik, a kérdést a felelet tételezi önmaga várandós előzeteseként.

A vallás példája: valaki nem úgy lesz egy vallás követője, hogy felnőtt korában feltett kérdésére valamely vallás ad egy dogmatikus választ, amit az illető elfogad, és ezzel máris követőjévé vált a vallásnak. A vallás a neveléssel kezdődik, és fokozatosan vezeti be az embert a világába, hogy azután a felelős értelemre jutott felnőtt korban megfogalmazott kérdés – igaza van-e a vallásnak stb. – egyáltalán értelmesen feltehető, a vallás válasza pedig érthető legyen. A kultúra, így a vallás is, azokra a kérdésekre készít fel, amelyekre válasszal rendelkezik. Az ettől különböző kérdés kilöki az embert az adott kultúrából, és az értelmetlenség pusztájába űzi, mert a teljesen magában álló kérdező sosem fogja tudni, hogy melyik választ fogadja el, akár maga adja azt önmagának, akár más kínálja fel neki.

Mindenekelőtt tehát ismét meg kell tanítani az embert az akaratára vonatkozó kérdésre, filozófiai terápiával rá kell nevelni a kérdés komolyságára. Most érezzük csak, milyen súlyos dolog a szabadság: immár minden korábbi választól megszabadulva a saját válasz roppant felelőssége nehezedik ránk.

6.

Már annyi mindent kipróbáltunk, de megpróbáltatásainknak nem látszik a vége, sőt, úgy tűnik, radikális próbatétellel kell szembenéznünk. Mert nem csupán érvényes válaszaink nincsenek, de támasztékunk sincs a válasz megfogalmazására. Minden korábbi instanciát és autoritást kipereltünk a világunkból. Istenek nincsenek, a hagyomány pedig elveszítette tekintélyét, és különben is az európai szellemi hagyomány egyik konstitutív alapját a vallás képezte. Így hát saját magunknak kell megtalálni a választ. Ez nem lehetséges másként, mint a kérdés állapotába helyezkedve.

Miért oly fontos ez? Azért, mert a modernitás projektje a végtelen fejlődés eszméjével tüzelte fel az embert, akit azután a tagadhatatlan technikai sikerek egyre inkább abba az illúzióba ringattak, hogy mindenre képes. Ez az elgondolás és végtelenre törő akarat nem új az emberiség történelmében, az európai kultúra mindkét alaprétegében tanúskodik róla egy-egy példázat: a bibliaiban a bábeli toronyépítés, a görögben az Ikarosz-legenda. A két történet az ember végtelenre törő vágyáról tanúskodik, egyszersmind azonban figyelmeztet a határok áthághatatlanságára: hiába törekszik az ember

a földi adottságok – értsd: a létet meghatározó keretek – meghaladására, kísérlete kudarcra van ítélve, a mérték megsértése és a józanság elvesztése pusztulásba dönti, mert hübriszből, gögből fakad.

A határtalan vágy és a határok poláris feszültségében bontakozik ki az emberi kultúra. Élve a civilizáció és a kultúra megkülönböztetésével, a civilizáció az emberi vágyak lehető legtágabb kielégítésén dolgozik, ez manapság a technikában ölt testet, a kultúra viszont az emberi lét határait figyeli, azokra figyelmeztet. A technika is kérdez, kérdése: mire vagyok képes. A kultúra kérdése: mit akarok valójában, vagy még mélyebben: mit akarhatok egyáltalán. A civilizáció kérdése a képességekre irányul, a kultúráé a határokra.

A kérdés: mit is akarok egyáltalán, befelé fordul, az akaratot fürkészi. Az akarat mély és őszinte vizsgálatának együtt kell járnia az emberi végesség megfontolásával. Ha kellő világossággal látom léthelyzetemet, fegyelmelni tudom az akaratomat, kizárhatom belőle mindazt, amit az

Nagy Dániel:
Töredék
2019

ember végessége miatt értelmetlenség akarni.

A szubjektum mélységeit bejárta és a *conditio humanát* is tudatosított kérdés ezután kifelé fordul, és az objektív adottságokat kezdi kutatni. Így a belső vizsgálódás őszinteségéhez a tárgyilagos tudás józansága párosulhat. A folyamat eredményét akár felvilágosodásnak is nevezhetjük, a történeti felvilágosodás korrekciójának: ama belátásnak, hogy nem akarhatok mindent, amire technikailag képes vagyok.

Vagy ha mégis, akkor már csak egy rajtam kívül álló hatalomban bizakodhatok. Magamban nem.

JEGYZETEK

- 1 RAHNER, Karl: *A hit alapjai*. Ford. ENDREFFY Zoltán, Bp., Szent István Társulat, 1983, 65.
- 2 A tisztán természeti létezőből hiányzik ez az aktivitás, egyszerűen a természeti törvény tárgya. Ezzel szemben az ember a maga szabta törvénynek az alanya, és az idegen törvénynek sem merőben tárgya, hanem a (f)elismerés erejében és mértékben az alanya.
- 3 ...míg a természet „profi” teremtőt feltételez...
- 4 Hogy ez utóbbi nem pusztán szónoki fordulat, azt mutatja az a világméretű probléma, hogy mit kezdjünk a technikai ipar által előállított, majd működésképtelenné vált, használhatatlan vagy egyszerűen csak elavult, és ezért használaton kívülre került tárgyak, berendezések hatalmas mennyiségével. De tekintsünk mélyebbre: a „megsemmisítés” kifejezésben a „semmi” korántsem olyan ártalmatlan, mint ahogy azt a kifejezés mélyebb meg gondolás nélküli használata mutatja. Ma már kezdjük sejteni, hogy milyen nehéz előállítani a „semmi”-t. A megsemmisítés nem azonos a rombolással és pusztítással. Ezek megszüntetnek egy rendet, struktúrát, szubsztanciát, de nem szüntetnek meg annak „anyag”-át az arisztotelészi értelemben vett „hülé”-t. A rombolás a semmi felé taszítja a dolgot, de nem teszi semmivé. A semmi határán tornyosuló hülé – formátlan massa – még nem a semmi, hanem éppen ellenkezőleg, nagyon is VALAMI, csak nem tudunk mit kezdeni vele (mert nem tudjuk, MICSODA). A szó valódi értelmében megsemmisíteni csak az tud, aki a szó valódi értelmében teremteni tud: ura a semminek és a létnek. Az ember nem ura egyiknek sem. Ezt eddig a vallásunk és a filozófiánk tanította. Ha nem hittünk nekik, immár saját szemünkkel győződhetünk meg igazságukról. Csak rombolni és pusztítani tudunk, megsemmisíteni nem.